№ 98 Յունիսի 12 (24) 1880 Յունիսի 12 (24) № 98

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլ, կէս տարվանը 6 ռուբլ
Առանձին համարները 5 կոպէկով։

Թիֆլիսում գրվում են միայն խմբագրատան մէջ։

Յասարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція „Мшакъ“

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամէն լեզուով։

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Կրօնական ազատութիւն։—Ներքին տեսութիւն։ Նամակ Ջալալ-Օղլուց։ Նամակ Խարբերդից։ Նամակ Խզմիրից։ Նամակ Խմբագրին։ Նամակ Խմբագրին։ Ներքին լուրեր։—Արտաքին տեսութիւն։ Թիւրքիա։ Ֆրանսիական դեսպանը Լոնդոնում։ Նամակ Գերմանիայից։—Մշակի հեռագիրներ։—Յայտարարութիւններ։

ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԱԶԱՏՈՒԹԻՒՆ

Կրօնի և խղճի ազատութիւնը մարդկութեան ամենանուիրական սեփականութիւնից մինն է։ ազնիւ մարդիկ միշտ պահանջել և պաշտպանել են մարդուս այդ ամենասուրբ իրաւունքը, որ ոսկուց, պատից և կեանքից իսկ թանդ է։ Բայց մեր հայ ժողովրդի մէջ դեռ արծարծված չէ կրօնի ազատութեան խնդիրը. շատերի մտքում դեռ շատ այլասեռ գաղափարներ կան իրար հետ շփոթված այս մասին։

Մեզ կովկասեան հայերիս համար, այդ խնդրի մութ լինելը այնքան մեղադրելի չէ, որովհետև դա նոր է ծագում մեր մէջ, բայց աւելի զարմանալին դա է, որ կրօնական ազատութեան խնդիրը թիւրքաց հայերի մէջ, նոյն իսկ նրանց լուսաւորութեան մէջ, տասնապատիկ առաւել պղտոր և առաւել շփոթված է։

Թիֆլիսի «Մեղու Հայաստանի» լրագրի № 40 մէջ տպված առաջնորդող յօդուածը մի շատ յարմար պատկեր է այդ տեսակ պղտոր գաղափարների։ Այդ յօդուածը պարզ չէ խօսում այն պատճառով, որ նրան թը իր աչքի առջև պարզ և որոշ չէ։ Մէկ կողմից հաւանում է կրօնի և խղճի ազատութիւնը, իսկ միւս կողմից պաշտպանում է հալածողներին, և անողոքակի կերպով քաջալերում է աւետարանական և կաթոլիկ հայերի հալածիչներին, անուանելով նրանց արարքը «եկեղեցու իրաւունք իր հօտը պաշտպանելու օտարների յափշտակութիւնից, որ թոյլ չէ տալիս նրանց ազատ համարձակ մուտ գործելու իր փարախը և այնտեղից անմեղ գառներին փախցնելու»

Այս խնդրի մէջ պէտք է երկու բան իրար հետ չը շփոթել, որ արել է միշտ յօդուածը. այդ երկու բաներն են՝ խղճի ազատութիւնը և կրօնի ազատութիւնը։

Խղճի ազատութեան թշնամիներ հիմա լուսաւոր երկիրներում շատ քիչ կը գտնվին և այն քիչերն էլ միշտ ենթարկվում են հասարակութեան արհամարհանքին։ Երբ որ մի անձ կամ դիտմամբ, կամ անգիտակցաբար իր համոզումը, մանաւանդ կրօնական համոզումը յայտնում է, որ ընդունված, ընդհանուր կրօնի կամ դաւանութեան հակառակ է, կամ նրանից քիչ թէ շատ շեղվող է, և կառավարութեան կամ ժողովրդի կողմից այն անձը հալածանքին կամ պատժին չէ ենթարկվում,—ահա դա խղճի ազատութիւնն է։

Հատ ցաւալի է ասել, որ քրիստոնեայ ազգերը այս սուրբ սկզբունքը, որ նոյն իսկ աւետարանն է յարգում, միշտ չեն պահել, ինչպէս ցոյց է տալիս խնկվիզիցիան (հաւատաքննութիւնը) միջնի դարերում, հուգենոտների, մորավացի եղբայրների, կվէկերների և ուրիշ շատ խմբերի տխուր պատմութիւնը։ Փարիզի Բարթուղիմէոսի գիշերը, կամ արիւնի հարսանիք ասված քսամեակի դէպքը խղճի ազատութեան դէմ մեղանչելու մի նոզկալի օրինակն է։

Ռուսաստանի մէջ այս սկզբունքը, գոնէ de facto (իրապէս) գործադրվում է քրիստոնեայ դաւանութիւնների մէջ։ Այս վերջին ժամանակում Ռուսաստանի գիւղերում պատահել էին այնպիսի դէպքեր, որ գիւղի ժողովուրդը, մի քանի մոլեռանդների առաջնորդութեամբ այս կամ այն կրօնափոխին ծեծել, տանջել էր,—և կառավարութիւնը պատժեց այդ ինքնակոչ դատաւորներին։

Եթէ «Մեղուն» յարգում է հայերի այն իրաւունքը, որ նրանը կարող են թողնել լուսաւորչական եկեղեցին և աւետարանական կրօնը դաւանել, դա մի մեծ ազատամտութիւն չէ անում. արդէն օրէնքը յարգում է նրանց այդ իրաւունքը։

Սակայն բոլորովին ուրիշ բան է կրօնի ազատութիւնը։ Այդ խօսքով խնցվում է ոչ թէ կրօնական այլ և այլ գաղափարներ կազմելու և համոզումներ ունենալու իրաւունքը, այլ նախ և առաջ այն, որ ամէն մարդ ազատ լինի իր ներքին կրօնական համոզումներին արտաքին արարողական ձև ու կերպարանք տալու, այսինքն ուներենալու ազօթատեղի, պաշտօն, պաշտօնեայ, արարողութիւն, և այլն, առանց մի որ և է կողմից իր անձը, իր ունեցածը, կամ իր պատիւը վտանգին ենթարկելու։

Գալով այն կէտին թէ աւետարանականութիւնը ազգուրացութիւն է գործել տալիս,—դա ճշմարիտ չէ, դա երևակայութիւն և նախապաշարմունք է։ Եթէ «Մեղուն» պարզէ թէ ինչ է կազմում հայ ազգութեան տարրի գաղափարը, անշուշտ այդ էական տարրի մի խոշոր մասն էլ պիտի տեսնէր աւետարանականների մէջ։ Աւետարանականութիւնը, ինչպէս որ ասում է իր անունը, կրօն է, և ոչ թէ ազգութիւն, և նա կրօն է քարոզում, առանց որ և է ազգութեան դիպչելու։

Մենք տեսնում ենք Համխուս հայ աւետարանականների օրինակից, որ այնտեղի աւետարանական հայերը իրանց ազգութիւնը ուներենալու և դարգացներու համար լուսաւորչականներից պակաս չանք չեն անում։ Ոմանք շահախնդիրներ յաղողել են ազգի ընդհանրութիւնը համոզելու թէ հայութիւնը կը պահվի, կամ կը պաշտպանվի միայն այս և այն ձևով. մեր հակացողութեամբ դա սխալ է և որքան շուտ ազատվենք այդ սխալից, այնքան լաւ է։ Թիւրքիայում անգամ ամերիկացի միսիոնարների գործունէութիւնը ահագին դարկ տուեց ոչ միայն մեր աշխարհաբար գրականութեանը, այլ նոյն իսկ ազգային զգացումներին։ Լու հիմա ոչ թէ լուսաւորչական եկեղեցին է, այլ աւետարանական հայերն են, որոնք քիւրդերի մէջ յաջողութեամբ տարածում են քրիստոնէութիւնը, որ ի հարկէ յայտնի չէ «Մեղուին»։ Եթէ մի Դուայթ, կամ մի ուրիշ միսիոնար մեզ հայերիս մասին անենպատ, ստոյգ կամ անստոյգ, նոյն իսկ սուտ լուրեր է տարածել, կամ տարածում,—դա ոչինչ կապ չունի կրօնական ազատութեան հետ. այդ մասին այն անձն է միայն պատասխանատու։

Բայց թէ հայ աւետարանականները կայր չեն այդ օրինակ զեղծումների դէմ և թէ նրանք անինչ երևան են հանում ամերիկացի միսիոնարների սխալները,—այդ ինքն «Մեղուն» կարող է կարդալ «Մասիսի» վերջին համարներից մէկի մէջ տպված Պարտիզակից գրված նամակում։

Ա. Ամիրխանեանց

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ՋԱԼԱԼ-ՕՂԼՈՒՑ

Մայիսի 1-ին

Թող ներէ ինձ ընթերցողը, որ ես այս անգամ թողած մեր գիւղի հազար ու մի տեսակ ցաւերը, թանգութիւնը, մանր մունր գողութիւնները, առուտուրի բոլորովին մեռած դրութիւնը, անսերմնացու երկրագործների լաց ու սուգը, դէպի վանի սոված ները մի քանի պարտների ունեցած անարդարութիւնը...և այլ շատ այսպիսի բաներ թողած, մի քանի խօսք պիտի ասեմ մեր դրացի զարաքիլիսեցիներին, որոնք միշտ օլիմպիական զագաթից են նայում մեզ՝ Ջալալ-օղլեցիներիս վրա և ամէն դէպքում մեզ վրա, մեր արածների վրա ծիծաղում,—Զարաքիլիսի թրթռիկները, ինչպէս երևում է, միայն իրանց գիւղի լաւ կողմերի վրա են խօսում, իսկ խոշոր պակասութիւնները ծածկում են։ Ամէն ժամանակ Ջալալ-օղլեցին Զարաքիլիսում է լինում, իսկ զարաքիլիսեցին Ջալալ-Օղլում և փոխադարձաբար մէկը միւսի պակասութիւնները էլ գիտենք, արժանաւորութիւններն էլ։—Էլ չերկարացնենք, ասենք, ինչ որ ասելու ենք։

Զարաքիլիսեցի երկու քահանայացու պարապվում են անպատճառ ձեռնադրվել։ Այս պատճառով ժողովուրդը երկու միմեանց հակառակ կուսակցութեան է բաժանված։ Քահանայացուներից մէկին է տիրացու (տիրացու ասելու էլ արժանի չէ) Յովհաննէս Մխիթարեանցը, որ չը գիտեմ որ տգէտ տիրացուի մօտ սարմոս, ժամագիրք կարդացել է։ Քանի տարի էր այս տիրացուն ուսանում գիւմրեցու հետ խաչապանութեամբ էր պարապում, մինչև անցեալ տարի էլ վաճառում էր դուքանում օղի, գինի և այլ այսպիսի համաստ բաներ, մի և նոյն ժամանակ մասնաճառութիւն էր առնում։ Այժմ այդ տգէտ, խաչապան, մսագործ, գինեվաճառ տիրացուն առանց ամաչելու յանդգնում է բազմել քահանայական սեղանի վրա և այն մսագործ, օղիստ ձեռքերով սուրբ սկիհին մօտենալ։ Լս այդ տիրացուի տեղ սարսափում եմ, թէ նա ինչպէս չը պիտի զարհուրի, իր այդ ձեռքը սուրբ սկիհի մէջ կոխել։

Ով է մեղաւոր։ Ի հարկէ նրանք, որոնք որ այսօր իրանց բանն ու գործը թողած, ամէն ծիգ